
Г. В. Анісімова.

**ПРА́ВО ГРОМАДЯ́Н НА БЕЗ-
ПЕ́ЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ́ І ЗДОРÓВ'Я
ДОВКІ́ЛЛЯ** – конституційне право громадян України (ст. 50), належить до осн. (фундаментальних) природ. прав. Це право притаманне людині з моменту її народження, незалежно від розсуду держ. органів. Це фактично право кожного громадянина вимагати дотримання екол.-прав. приписів, якому відповідає обов'язок кожного і держави із його забезпечення. Належить до особистих немайнових прав. Право людини на безпечне довкілля являє собою юрид. можливість проживати в навколишньому середовищі, яке не заподіює шкоди її здоров'ю і життю, а у випадку порушення цього права – вимагати його захисту у встановленому зак-вом порядку.

Осн. ознаки цього суб'єктивного права: право проживання в навколишньому середовищі, безпечному для здоров'я і життя людини; право вимагати усунення різних перешкод при здійсненні цього права у встановленому зак-вом порядку; право на звернення у відповідні органи за захистом порушеного права з метою його поновлення (відновлення); здійснення захисту порушеного права шляхом установлення

держ. певних прав. гарантій. У зак-ві не визначені повною мірою критерії безпечного середовища. Але саме визначення поняття «безпечне» вказує на те, що осн. критерієм є відсутність небезпеки, де екол. небезпечним вважається такий «стан навколишнього природ. середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екол. обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» (ст. 50 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»). На сьогодні єдиними реально визначеними критеріями якості навколишнього природ. середовища, на підставі яких здійснюється висновки щодо безпеки довкілля, є екол. стандарти та нормативи (ст. 31–33 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Невирішеність питань єдиної термінології щодо поняття названого права та його змісту, окрім нац. зак-ва, простежується й на рівні міжнар. зак-ва, зак-ва держав – учасниць ЄС. Осн. Закон запровадив новий термін – «довкілля» у словосполученні «безпечне для життя і здоров'я довкілля» (ст. 50). Екол. зак-во ці конструкції не вживало, а тому ця конституційна норма породила певний прецедент, що потребує наук. тлумачення й виявлення його співвідношення з такими юрид. категоріями, як «навколишнє природ. середовище», «природа», «довкілля», «навколишнє середовище» тощо. У ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплено дефініцію щодо прав громадян України на «безпечне навколишнє природ. середовище» (ст. 9).

Концептуальні ідеї права громадян на безпечне довкілля знайшли своє відображення у Заключному акті наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (1975); Конвенції про транскордонне забруднення на великій відстані (1979); Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього природ. середовища та розвитку (1992); Віденській конвенції про охорону озонового шару (1985); Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (1992); Віденській конвенції про цив. відповідальність за ядерну шкоду (1963); Конвенції про ядерну безпеку (1994); Орхуській конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища (1998) та ін.

На нац. рівні право на безпечне для життя і здоров'я довкілля закріплене у ст. 293 ЦКУ. Діяльність фіз. та юрид. особи, що призводить до нищення, псування, забруднення довкілля, є незаконною. Кожен має право вимагати припинення такої діяльності. Діяльність фіз. та юрид. особи, яка завдає шкоди довкіллю, може бути припинена за рішенням суду. Праву кожної людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля кореспондується обов'язок всіх ін. осіб утримуватись від негативного впливу на нього. Фіз. особа має право на безпечні для неї продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту). Фіз. особа має право на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо. Заг. засади прав. забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля регламенту-

ється в розд. IV Основ зак-ва про охорону здоров'я «Забезпечення здорових і безпечних умов життя» (1992) (ст. 25–32), а також у ЗУ «Про забезпечення санітарного і епідемічного благополуччя населення» (1994), «Про основи національної безпеки України» (2003), «Про захист прав споживачів» (1991), «Про благоустрій населених пунктів» (2005), «Про регулювання містобудівної діяльності» (2011) тощо.

Це право запропоновано вважати одним з осн., найважливіших, пріоритетних прав громадян, оскільки воно належить їм у силу природ. походження. Навколишнє природ. середовище вважається безпечним, якщо його стан відповідає встановленим у зак-ві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, що стосуються його чистоти (незабрудненості), ресурсоемності (невиснаженості), екол. стійкості, саніт. вимогам, видовому різноманіттю, здатності задовольняти інтереси громадян. Природ.-прав. доктрина, що лежить в основі права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, відповідна заг. спрямованість прав. регулювання екол. відносин дозволяють вважати його дотримання пріоритетним завданням сучасної екол. політики, а його забезпечення й охорону одним з осн. галузевих принципів екол. права. Цей принцип пронизує всю систему екол. знань, об'єднує її та визначає заг. напрям прав. впливу на екол. сусп. відносини. Він виражає соц. призначення екол. права і відображає ідею орієнтації всієї екол. політики держави на охорону життя і здоров'я своїх громадян шляхом гарантування безпечної якості оточуючого їх природ. середовища.

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є основою більш ємного поняття – права на екол. безпеку, в деяких випадках навіть ототожнюючи їх.

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля розглядається як комплексний прав. інститут, який складає сукупність прав. норм, що регулюють сусп. відносини, які виникають у процесі реалізації, охорони і захисту даного права.

Система гарантій права на безпечне для життя і здоров'я довкілля передбачена ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 10). ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачена відповідальність за порушення прав громадян на екол. безпечне природне середовище (п. «а» ч. 2 ст. 68).

Лит.: Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии. К., 1989; Його ж. Человек и его право на безопасную (здоровую) окружающую среду // Государство и право, 1993, № 10; Гетьман А. П. Законодавчі аспекти зародження екологічних прав людини // Вісник Академії правових наук України, 2000, № 1 (20); Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки. К., 2002; Гетьман А. П., Костицький В. В. Становлення та розвиток інституту екологічних прав людини у законодавстві України // Право України, 2012, № 1/2.

Г. В. Анісімова.